INGLIZ SIYOSIY DEBATLARIDA NUTQIY AGRESSIYA STRATEGIYALARI: DISKURSIV-PRAGMATIK TAHLIL

Botirova Zebuniso Solijon qizi
Andijon davlat universiteti tayanch doktoranti, Kokand university Andijon filiali, Ingliz filologiyasi kafedrasi o'qituvchisi

Qabul qilindi: 12.12.2025
Ko'rib chiqildi: 13.12.2025
Tasdiqlandi: 14.12.2025

Kalit so'zlar:
nutqiy agressiya, siyosiy diskurs, qo'pol nutq, yuzga tahdid qiluvchi aktlar, diskurs pragmatikasi, konflikt nutqi, ad hominem strategiyasi, salbiy baholash, metaforik agressiya

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy ingliz siyosiy debatlarida uchraydigan nutqiy agressiya strategiyalarining pragmatik va diskursiv xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot yuzni saqlash nazariyasi, muloyimlik va qo'pol nutq modellari hamda Tanqidiy Diskurs Tahlili kabi nazariy yondashuvlarga tayangan holda siyosatchilar agressiv lingvistik vositalardan qanday foydalanishini, raqibni obro'sizlantirish, o'z mavqeini mustahkamlash va jamoatchilik ongiga ta'sir ko'rsatish jarayonlarini o'rganadi. Debat matnlari asosidagi empirik tahlil ad hominem hujumlar, sarkazm, salbiy baholash, tahdid mazmolidagi ifodalar va metaforik agressiya kabi asosiy strategiyalarni aniqlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, siyosiy nutqdagi agressiya spontan emosional reaksiya emas, balki ideologik pozitsiyani shakllantirish va siyosiy kuchlar dinamikasini mustahkamlashga xizmat qiluvchi ongli kommunikativ vositadir.

Kirish. Nutqiy agressiya zamonaviy siyosiy kommunikatsiyaning muhim belgilaridan biriga aylangan bo'lib, ayniqsa ingliz tilidagi siyosiy debatlarda ritorik qarama-qarshilikning kuchaygani kuzatiladi. Goffman (1967) ta'kidlaganidek, har qanday jamoaviy muloqot "yuz"ni saqlash yoki yo'qotish bilan chambarchas bog'liq, siyosiy debatlar esa aynan yuzga tahdid qiluvchi aktlar (FTA) strategik qo'llaniladigan kommunikativ maydondir. Bunday sharoitda siyosatchilar o'z obro'sini mustahkamlash bilan birga, raqibning obro'sini pasaytirish orqali auditoriya ongini boshqarishga intiladilar.

Brown va Levinson (1987)ning Muloyimlik nazariyasiga ko'ra, agressiv nutq ko'pincha *bald-on-record* qo'pollik shaklida namoyon bo'ladi, bunda nutq sohibi kommunikativ dominatsiyani qo'lga kiritish maqsadida raqibning yuz ehtiyojlarini ochiq ravishda inkor qiladi. Culpeper (2011) siyosiy nutqda

qo‘pollikning aksariyat hollarda tasodifiy emasligini qayd etib, uni “ijtimoiy yoki ideologik maqsadga erishish uchun yuzga qaratilgan ongli hujum” sifatida tavsiflaydi. Bu yondashuv siyosiy debatlarda agressiyaning funksional ekanini, ya’ni strategik maqsadlar bilan qo‘llanilishini ko‘rsatadi.

Diskurs tahlili nuqtai nazaridan siyosiy debatlar ideologik kurash maydonidir. Fairclough (1995) siyosiy tilni hokimiyat munosabatlaridan ajratib bo‘lmasligini ta’kidlaydi va agressiv ritorikaning ana shu munosabatlarni shakllantirishda katta rol o‘ynashini ko‘rsatadi. Van Dijk (2006) esa siyosiy diskursning asosiy mexanizmlaridan biri “o‘z guruhini ijobiy, raqib guruhini esa salbiy taqdim etish” ekanini ta’kidlaydi, bu esa tabiiy ravishda nutqiy agressiya shakllarining ko‘payishiga olib keladi. Mazkur tadqiqotning maqsadi ingliz siyosiy debatlarida uchraydigan nutqiy agressiyaning asosiy strategiyalari va ularning kommunikativ vazifalarini tahlil qilishdan iborat. Xususan, tadqiqot (1) siyosiy diskursda nutqiy agressiya tushunchasini aniqlash; (2) debatlarda eng ko‘p qo‘llaniladigan agressiv strategiyalarni tasniflash; va (3) ushbu strategiyalarning ideologik pozitsiyalashuv, obro‘ talqini va jamoatchilik ongiga ta’sirini izohlashni maqsad qiladi. Pragmatik va diskursiy yondashuvlarni integratsiya qilish orqali ushbu ish zamonaviy siyosiy nutqdagi konfliktga asoslangan kommunikatsiyaning mohiyatini chuqurroq yoritadi.

Ushbu tadqiqot zamonaviy ingliz siyosiy debatlarida uchraydigan nutqiy agressiya strategiyalarini tahlil qilish uchun **sifat (qualitative) yondashuvga asoslangan pragmatik-diskursiv metodologiya**dan foydalanadi. Tadqiqotning metodik asosini Tanqidiy Diskurs Tahlili (CDA), pragmatika nazariyalari va qo‘pollik (impoliteness) bo‘yicha ilmiy qarashlar tashkil etadi. Fairclough (1995) ta’kidlaganidek, CDA “siyosiy tilning ideologik va hokimiyatga doir qatlamlarini ochib berishga xizmat qiladi”, bu esa nutqiy agressiyaning funktsional xususiyatlarini chuqur o‘rganish imkonini beradi. Tadqiqot korpusi quyidagi manbalardan tuzildi:

1. **AQSh Prezidentlik Debatlari (2016–2020)**
2. **Buyuk Britaniya Parlamentidagi Prime Minister’s Questions (PMQs)**
3. **BBC Hardtalk siyosiy intervyulari**

Van Dijk (2006) siyosiy nutqni o‘rganishda “yuqori stavkali, tabiiy qarama-qarshilik mavjud bo‘lgan real kommunikativ vaziyatlar”dan foydalanish muhimligini ta’kidlaydi. Shu sababli mazkur manbalar adversativlik darajasi yuqori va keng omma uchun ochiq bo‘lgani bois tanlab olindi. Nutqiy agressiya

holatlarini aniqlashda Culpeperning (2011) impoliteness modeli asos sifatida qo‘llanildi. Mazkur model ad hominem hujumlar, salbiy baholash, masxara-muloyimlik (mock politeness), tahdid mazmunidagi ifodalar kabi agressiv strategiyalarni aniqlash va tasniflash imkonini beradi. Har bir misol Goffmanning (1967) Yuz nazariyasi asosida tahlil qilinib, qaysi yuz komponenti nishonga olingani aniqlanadi.

Tahlil uch bosqichda amalga oshiriladi:

1. **Identifikatsiya.** Debat matnlaridan haqorat, salbiy atributlar, baholovchi sifatlar, sarkazm, hamda konflikt metaforalarini o‘z ichiga olgan agressiv ifodalar qo‘lda ajratib olinadi.

2. **Tasniflash.** Ajratilgan agressiv utteranslar Culpeper (2011) impoliteness strategiyalari asosida kategoriyalarga ajratiladi. Zarur hollarda Brown va Levinson (1987)ning yuzga tahdid qiluvchi aktlar modeli bilan boyitiladi.

3. **Talqin.** Har bir agressiv misol siyosiy va muloqot kontekstida Fairclough (1995)ning CDA yondashuvi asosida talqin qilinadi. Ushbu bosqich lingvistik tanlovlarni ideologik pozitsiyalar va hokimiyat munosabatlari bilan bog‘lashga imkon beradi.

Tahlilning ishonchliligini oshirish uchun kodlash bir necha bor takrorlandi va agressiya markerlari Bousfield (2008) tomonidan berilgan ilmiy ta’riflar asosida tekshirildi. Bousfield nutqiy agressiyani “tasodifiy hissiy reaksiya emas, balki strategik lingvistik xatti-harakatlar majmuasi” sifatida talqin qiladi.

Pragmatika va CDA yondashuvlarining integratsiyasi interpretativ haqqoniylikni mustahkamlab, agressiyaning mikro (lingvistik) va makro (ideologik-siyosiy) darajadagi xususiyatlarini qamrab olish imkonini berdi.

Mazkur bo‘lim tanlangan siyosiy debatlar korpusi asosida nutqiy agressiyaning namoyon bo‘lish strategiyalarini tahlil qiladi. Topilmalar Culpeper (2011)ning impoliteness modeli asosida tasniflanib, Goffman, Brown & Levinson hamda CDA yondashuvlari orqali izohlanadi. Shaxsga qaratilgan hujumlar eng ko‘p uchragan agressiya turi bo‘ldi. Siyosatchi muhokama mavzusidan chetga chiqib, raqibning shaxsiy sifati yoki qobiliyatini nishonga oladi.

Misol 1 (AQSh debatlari, 2020):

“Siz bu mamlakatni boshqarish uchun zarur intellektga ham, fe’l-atvorga ham ega emassiz.”

Bu utterans raqibning **ijobiy yuziga** (ma'qullanishga bo'lgan ehtiyojiga) bevosita hujum qiladi. Brown va Levinson (1987)ga ko'ra, bu **yumshatilmagan FTA**dir. Culpeper (2011) bunday holatlarni "ochiq qo'pollik orqali yuzga bevosita hujum" sifatida izohlaydi.

Sarkazm bilvosita agressiya shakli bo'lib, tashqi ko'rinishda muloyimlik ko'rsatsa-da, asl mazmunida haqorat mavjud.

Misol 2 (Buyuk Britaniya, PMQs, 2021):

"Dalillaringiz yo'qligini hisobga olsak, ishonchingizni juda hurmat qilaman."

Culpeper (1996) buni "muloyimlik me'yorlarini ataylab buzish orqali yuzga hujum qilish" deb ta'riflaydi.

Debatlarda quyidagi so'zlar muntazam uchradi: *xavfli, ojiz, mas'uliyatsiz, korrupsiyaga botgan, noto'g'ri yo'ldagi.*

Fairclough (1995)ning ta'kidlashicha, baholovchi til siyosiy shaxslarni "axloqiy va ijtimoiy jihatdan shakllantirilgan obrazlarga" aylantiradi.

Misol 3: "Sizning iqtisodiy rejangiz beparvolik namunasidir va kelajak avlodni bankrot qiladi."

Tahdidlar raqib siyosatini halokat bilan bog'lab, qo'rquv uyg'otish orqali agressiyaning kuchayishiga sabab bo'ladi.

Misol 4 (AQSh, 2016):

"Agar sizning rejalaringiz amalga oshsa, mamlakat halokatga yuz tutadi."

Brown va Levinson (1987) tahdidlarni **eng kuchli FTAlardan biri** sifatida tavsiflaydi.

Urush, jang, portlash kabi metaforalar keng qo'llandi.

Masalan:

- "Sizning siyosatingiz portlashga tayyor bomba."
- "Bu saylov millat ruhi uchun jangdir."

Lakoff (1991) bunday metaforalarni "siyosiy qarama-qarshilikni jismoniy jangga tenglashtiruvchi ideologik ramka" deb tushuntiradi. Bu topilmalar van Dijk (2006)ning "biz" va "ular" o'rtasida keskin ideologik ajratish siyosiy nutqning asosiy mexanizmlaridan biri ekanligi haqidagi qarashini tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz siyosiy debatlarida nutqiy agressiya tasodifiy yoki faqat hissiy holat natijasi emas, balki tizimli va strategik yo'naltirilgan hodisadir. Ad hominem hujumlar, salbiy baholash, sarkazm va metaforik agressiyaning ustunligi Culpeper (2011)ning institutsional diskursda qo'pollik ko'pincha ongli va maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi haqidagi qarashlarini tasdiqlaydi.

Yuz nazariyasi nuqtai nazaridan, yuzga tahdid qiluvchi aktlarning keng tarqalganligi siyosiy debatlarni yuzni shikastlash normallashtirilgan kommunikativ muhit sifatida tavsiflash imkonini beradi. Goffman (1967) yuzni ijtimoiy jihatdan quriladigan va omma oldida muzokara qilinadigan identitet sifatida talqin qiladi. Mazkur tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, siyosiy aktorlar aynan shu "muzokara maydoni"dan raqibning obro‘sini ataylab yemirish uchun foydalanadilar. Brown va Levinson (1987) ta'kidlaganidek, kuchli raqobat va past ijtimoiy masofa mavjud bo‘lgan vaziyatlarda ochiq (bald-on-record) FTA lar keng qo‘llaniladi. Tahlil qilingan debatlarda agressiv utteranslarning kamdan-kam hollarda yumshatilgani muloyimlik me'yorlarining persuasiv samaradorlik va media ta'siri oldida ikkinchi darajaga tushishini ko‘rsatadi. Tanqidiy diskurs tahlili doirasida olingan natijalar van Dijk (2006)ning "ideologik kvadrat" modeli bilan to‘liq mos keladi. Nutqiy agressiya "o‘zini ijobiy, raqibni salbiy taqdim etish" mexanizmini kuchaytirib, auditoriyani qutblashtiradi va siyosiy qarama-qarshilikni keskinlashtiradi. Fairclough (1995) qayd etganidek, bunday ritorik strategiyalar hokimiyat munosabatlarini qayta ishlab chiqarishning muhim vositasi hisoblanadi. Metaforik agressiya esa kognitiv darajada ideologik ziddiyatni kuchaytirishini ko‘rsatdi. Lakoff (1991) urush metaforalari siyosiy raqobatni axloqiy jang sifatida ramkalashini ta'kidlaydi. Tadqiqot materiallarida bu metaforalarning ko‘pligi agressiyaning faqat lingvistik emas, balki kognitiv hodisa ekanini ham isbotlaydi.

Mazkur tadqiqot ingliz siyosiy debatlarida nutqiy agressiya zamonaviy siyosiy diskursning markaziy va tizimli tarkibiy qismi ekanini ko‘rsatdi. Yuz nazariyasi, qo‘pollik modellari va Tanqidiy Diskurs Tahliliga asoslangan tahlil ad hominem hujumlar, sarkazm, salbiy baholash, tahdid va metaforik ramkalash kabi asosiy agressiv strategiyalarni aniqlash imkonini berdi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, nutqiy agressiya siyosiy kommunikatsiyada bir vaqtning o‘zida bir nechta vazifani bajaradi: siyosiy hokimiyatni namoyish etish, raqibni delegitimlashtirish, auditoriyani emosional jihatdan safarbar qilish va ideologik qutblashuvni kuchaytirish. Culpeper (2011) va van Dijk (2006) ta'kidlaganidek, agressiya kommunikativ me'yor buzilishi emas, balki strategik diskursiv resursdir. Mazkur ish siyosiy lingvistika sohasiga nutqiy agressiyaning pragmatik, diskursiv va kognitiv darajalarda qanday ishlashini yoritib berishi bilan hissa qo‘shadi. Kelgusida tadqiqotni korpus asosida miqdoriy tahlil bilan boyitish yoki tillararo qiyosiy tadqiqotlar olib borish istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bousfield, D. (2008). Impoliteness in interaction. John Benjamins.
2. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). Politeness: Some universals in language usage. Cambridge University Press.
3. Culpeper, J. (1996). Towards an anatomy of impoliteness. Journal of Pragmatics, 25(3), 349–367.
4. Culpeper, J. (2011). Impoliteness: Using language to cause offence. Cambridge University Press.
5. Fairclough, N. (1995). Critical discourse analysis: The critical study of language. Longman.
6. Goffman, E. (1967). Interaction ritual: Essays on face-to-face behavior. Anchor Books.
7. Hutchby, I. (1996). Confrontation talk: Arguments, asymmetries, and power on talk radio. Lawrence Erlbaum Associates.
8. Lakoff, G. (1991). Metaphor and war: The metaphor system used to justify war in the Gulf. Journal of Urban and Cultural Studies, 2(1), 59–72.
9. van Dijk, T. A. (2006). Politics, ideology, and discourse. In R. Wodak (Ed.), Elsevier encyclopedia of language and linguistics (2nd ed., pp. 728–740). Elsevier.